

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.24>

Замрига А. В.,

кандидат економічних наук,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Падалка М. А.,

в. о. начальника юридичного відділу,
асистент кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ ПРАВОНАСТУПНИЦТВІ ДЕРЖАВ

Анотація. Стаття розглядає концепцію міжнародної відповідальності держави у міжнародному праві та її ключові аспекти. Стаття наголошує на тому, що міжнародна відповідальність може виникнути у разі порушення міжнародних договорів, звичаїв міжнародного права, прав людини, міжнародного гуманітарного права та правил міжнародного екологічного права. Робота відзначає важливість розуміння цього поняття для забезпечення правопорядку та стабільності в міжнародних відносинах.

У статті також звертається увага на взаємозв'язок міжнародної відповідальності держав та концепції правонаступництва, який виникає при зміні уряду чи режиму в державі, що несе відповідальність за порушення міжнародного права, і вимагає продовження виконання зобов'язань, що були накладені на попередній уряд чи режим. Крім того, стаття розглядає історичний контекст розвитку міжнародно-правової відповідальності держав, включаючи процес кодифікації норм, пов'язаних із відповідальністю держав.

Дана стаття розглядає питання правонаступництва держав у міжнародному праві, звертаючи увагу на їхню історію та розвиток. Також у роботі виділяються певні аспекти діяльності держави- правонаступниці в міжнародному праві, включаючи прийняття прав та обов'язків, відповідальність за минулі дії, виконання міжнародних зобов'язань. Зазначається, що ці аспекти важливі для забезпечення стабільності та неперервності міжнародних відносин після змін у внутрішній політиці чи уряді держави-попередниці.

Визначається, що у разі порушення міжнародних зобов'язань державою-попередницею, держава- правонаступниця може нести відповідальність та зобов'язана виконувати усі зобов'язання, які були передбачені у міжнародних договорах та домовленостях.

У статті розглядаються питання міжнародної відповідальності держав- правонаступниць у контексті Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії. Визначається, що Проект не містить прямих норм, які регулюють міжнародну відповідальність держав- правонаступниць. Разом з тим у роботі звертається увага на ст. 10 та 11 Проекту та відслідковується взаємозв'язок з міжнародною відповідальністю у випадку правонаступництва.

Загалом у статті акцентується увага на важливості правонаступництва в забезпеченні безперервності виконання міжнародних зобов'язань та відповідальності держав незалежно від змін урядів чи режимів, і обговорює ключові аспекти цього питання в міжнародному праві.

Ключові слова: міжнародна відповідальність, порушення зобов'язань, держава- правонаступниця, держава- попередниця, міжнародні злочини.

Zamryha A. V., Padalka M. A. International legal responsibility during the legal succession of states

Abstract. The article considers the concept of international responsibility of the state in international law and its key aspects. The article emphasizes that international responsibility may arise in case of violation of international treaties, customs of international law, human rights, international humanitarian law and rules of international environmental law. The work notes the importance of understanding this concept to ensure law and order and stability in international relations.

The article also draws attention to the relationship between the international responsibility of states and the concept of legal succession, which arises when a government or regime changes in a state that is responsible

for violations of international law and requires the continuation of the obligations imposed on the previous government or regime. In addition, the article considers the historical context of the development of international legal responsibility of states, including the process of codification of norms related to the responsibility of states.

This article examines the issue of legal succession of states in international law, paying attention to their history and development. The work also highlights certain aspects of the activities of the successor state in international law, including acceptance of rights and obligations, responsibility for past actions, and fulfillment of international obligations. It is noted that these aspects are important to ensure the stability and continuity of international relations after changes in the domestic policy or government of the predecessor state.

It is determined that in case of violation of international obligations by the predecessor state, the successor state may bear responsibility and is obliged to fulfill all obligations stipulated in international treaties and agreements.

The article examines the issue of international responsibility of successor states in the context of the Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Illegal Actions. It is determined that the Project does not contain direct norms that regulate the international responsibility of successor states. At the same time, the work draws attention to Art. 10 and 11 of the Project and the relationship with international responsibility in the case of legal succession is monitored.

In general, the article focuses on the importance of legal succession in ensuring the continuity of international obligations and responsibilities of states regardless of changes in governments or regimes, and discusses key aspects of this issue in international law.

Key words: *international responsibility, breach of obligations, successor state, predecessor state, international crimes.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема міжнародно-правової відповідальності держави- правонаступниці за порушення зобов'язань держави-попередниці є складною та актуальною темою в міжнародному праві. Ця проблема виникає в контексті зміни уряду, зміни режиму або інших політичних та юридичних трансформацій у державі.

Загалом, ця проблема вимагає уважного аналізу та вирішення у міжнародному праві, оскільки вона може мати важливі наслідки для стабільності та законності в міжнародних відносинах. Вирішення цієї проблеми часто вимагає компромісів та дипломатичних зусиль для забезпечення справедливого та раціонального розв'язання конфлікту між державами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Міжнародно-правова відповідальність держави- правонаступниці за порушення зобов'язань держави-попередниці є предметом інтенсивних наукових досліджень у галузі міжнародного права. Зокрема, важливий вклад в розвиток даної теми внесло дисертаційне дослідження К. Е. Маїлунц. Разом з тим питання міжнародної відповідальності держав- правонаступниць було розглянуто

у працях М. І. Грабинського, М. В. Грушко, Х. Н. Бехруз, К. В. Мануїлової та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Як питання міжнародної відповідальності, так і концепція правонаступництва держав, є достатньо дослідженою в доктрині міжнародного права. Проте все ж сьогодні актуальною проблемою є визначення міжнародної відповідальності держав- правонаступниць та формування правової бази у цій сфері.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення проблем міжнародно-правової відповідальності держави- правонаступниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна відповідальність є частиною міжнародної правосуб'єктності, що навіть за лінгвістичним аналізом вказує на тісний взаємозв'язок із суб'єктом міжнародного права.

Я. Жукорська під міжнародно-правовою відповідальністю розуміє правовідносини у міжнародному праві, які виникають внаслідок здійснення суб'єктом міжнародного права правопорушення або у випадку завдання суб'єктом міжнародного права своїми правомірними діями шкоди іншому суб'єкту [5, с. 38].

Варто зазначити, що міжнародна відповідальність держави виникає при порушенні

міжнародно-правового зобов'язання незалежно від вини чи наміру, що забезпечує правову визначеність у міжнародних відносинах.

Міжнародно-правова відповідальність може бути установлена в наступних випадках:

- порушення міжнародних договорів, включаючи невиконання зобов'язань та недотримання умов угод;
- порушення звичаїв міжнародного права, які стали загальною та довгостроковою практикою;
- порушення прав людини, які є загально-визнаними принципами міжнародного права;
- порушення міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів;
- порушення правил міжнародного екологічного права [7, с. 108]

М. І. Грабинський, М. В. Грушко виділяють такі основні ознаки міжнародно-правової відповідальності як міжнародного юридичного інституту:

- 1) відповідальність настає внаслідок міжнародного правопорушення, яке вчинене;
- 2) вона може бути встановлена тільки на підставі норм міжнародного права;
- 3) метою встановлення відповідальності є сприяння настанню певних негативних наслідків для правопорушника та зміцнення міжнародного правопорядку в цілому [3, с. 102].

Дві світові війни, які суттєво вплинули на хід історії людства, неминуче відобразилися на розвитку міжнародно-правової відповідальності держав. У 1949 році Комісія міжнародного права ООН розпочала розробку питань, пов'язаних з міжнародною відповідальністю держав. Саме тоді з 1953 року проходив процес кодифікації норм, що стосуються міжнародної відповідальності держав, і цей процес завершився у 2001 році з прийняттям Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії (далі – Проект) [4, с. 58].

При цьому варто вказати, що важливим є взаємозв'язок міжнародної відповідальності та концепції правонаступництва. Цей взаємозв'язок виявляється в тому, що при зміні уряду чи режиму в державі, яка несе відповідальність за порушення міжнародного права, виникає питання щодо необхід-

ності нового уряду продовжувати виконувати зобов'язання, які були накладені на попередній уряд чи режим.

Питання правонаступництва держав було предметом обговорень в міжнародному праві вже давно, оскільки світова історія містить значну кількість прикладів щодо занепаду одних держав та утворення замість них інших. При цьому спочатку основна увага зверталася на питання правонаступництва у контексті виконання боргових зобов'язань та укладених угод.

Певну неоднозначність до концепції правонаступництва держав також внесла рання позиція ООН, згідно з якою це питання належить до внутрішньої юрисдикції держав. У зв'язку з цим з'явилася значна кількість різних позицій держав щодо правонаступництва та передання своїх прав і обов'язків. Пізніше була створена єдина концепція правонаступництва держав, яка поклала край різних поглядів щодо визначення межі, коли ж держава передає свої права та обов'язки іншій і виступає її попередницею.

Тут важливим видається той факт, що суб'єктами міжнародного права є не уряди, а суверенні держави. Отже, міжнародні зобов'язання, права та обов'язки належать самій державі, а не її уряду. У зв'язку з цим питання правонаступництва стосуються лише випадків, коли відбувається передача суверенітету над конкретною територією і має наслідком припинення державності та пов'язаних з нею зобов'язань. Це означає, що питання правонаступництва не пов'язані ані з передачею внутрішньої влади від одного уряду до іншого, ані зі зміною офіційної ідеології [7, с. 81].

Варто також звернутися до нормативного визначення даного поняття. Відповідно до ст. 1 Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 року « правонаступництво держав означає зміну однієї держави іншою в несенні відповідальності за міжнародні відносини будь-якої території ».

М. І. Грабинський, М. В. Грушко вважають, що держава- правонаступниця – це держава, яка приймає на себе права і обов'язки попередньої держави (держави- попередниці) у міжнародних відносинах [3, с. 105].

Основні аспекти діяльності держави- правонаступниці у міжнародному праві включають:

1. Прийняття прав та обов'язків: держава- правонаступниця приймає на себе права та обов'язки, що раніше були призначені для держави-попередниці. Це може включати угоди, договори, міжнародні зобов'язання, майно інші активи.

2. Відповідальність за минулі дії: держава- правонаступниця також бере на себе міжнародно-правову відповідальність за дії держави-попередниці до її зникнення. Це означає, що якщо держава-попередниця порушила міжнародні правила або договори до свого зникнення, держава- правонаступниця може бути відповідальною за ці порушення.

3. Виконання міжнародних зобов'язань: держава- правонаступниця зобов'язана виконувати всі зобов'язання, які були передбачені у міжнародних угодах та договорах, що були укладені державою-попередницею. Це може включати дотримання прав людини, торгові угоди, договори про нерозповсюдження ядерної зброї, тощо.

Усі ці аспекти важливі для забезпечення стабільності та неперервності міжнародних відносин після змін у внутрішній політиці чи уряді держави-попередниці. Держави- правонаступниці зазвичай визнаються іншими державами та міжнародним спільнотою, і їхні дії і зобов'язання визнаються у міжнародних правових актах.

Тобто, коли держава-попередниця зникає, її права та обов'язки переходять до держави- правонаступниці. При цьому, держава- правонаступниця бере на себе не тільки права та обов'язки держави-попередниці, але й її міжнародно-правову відповідальність. Це означає, що якщо держава-попередниця порушувала свої міжнародні зобов'язання до свого зникнення, держава- правонаступниця повинна нести відповідальність за ці порушення. Якщо держава-попередниця була відповідальна за порушення договору з іншою державою, держава- правонаступниця повинна виконати усі зобов'язання, які були передбачені у цьому договорі. Також, держава- правонаступниця повинна компенсувати будь-який

збиток, який був заподіяний державою- попередницею.

Як вже було зазначено, важливим документом щодо міжнародної відповідальності є Проєкт [9]. Даний документ не містить норм, які безпосередньо регулюють міжнародну відповідальність держав- правонаступниць. Проте в даному випадку цікавими видаються статті 10 та 11. Стаття 10 Проєкту вказує на два можливі сценарії: перший – коли повстанський рух устанавлює новий уряд або на всій території колишньої держави, або на її окремій частині. Проте в обох випадках міжнародна відповідальність покладається на новостворену державу. Згідно з офіційними поясненнями, ця стаття базується на принципі правонаступництва. У випадку, коли повстанський рух створює нову державу, саме зв'язок між цим рухом та новим урядом визначає відповідальність останньої.

Разом з тим варто звернути увагу на ст. 11 Проєкту, згідно з якою «Поведінка, яка не присвоюється державі на підставі попередніх статей, проте розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом, якщо і в тій мірі, в якій ця держава визнає і приймає цю поведінку як власну». Тобто при схваленні певної поведінки держава бере на себе відповідальність за неї.

При цьому справедливо зазначає К. Е. Майлунц про відсутність правової визначеності щодо такого межі прийняття такої поведінки її [6, с. 26]. Зрештою виникає питання: якщо поведінка була прийнята частково в певних її аспектах, але була відсторонена в інших аспектах, – як тоді розглядати відповідальність держави за вказані дії?

З вищевикладеного випливає, що міжнародна відповідальність не скасовується при зміні уряду чи режиму. Наприклад, якщо попередній уряд порушив договір з іншою державою, новий уряд не може просто відмовитися від цього договору та нести за це відповідальність. Новий уряд має продовжувати виконувати зобов'язання за договором, і якщо виникають спори, вони розглядаються відповідно до міжнародного права. Таким чином, правонаступництво відіграє важливу роль у збереженні міжнародної відповідальності, оскільки воно забезпечує безперервність виконання

зобов'язань між державами, незалежно від змін внутрішньої політичної ситуації [8, с. 109].

К. Е. Маїлунц вказує на необхідність заповнення практичних прогалів між режимами правонаступництва держав та відповідальності держав. Це завдання має продовжувати процес кодифікації у цій сфері і повинне бути покладене на Комісію міжнародного права ООН.

М. І. Грабинський, М. В. Грушко вказують, що у 2017 році було розпочато роботу над створенням нормативно-правової бази у сфері міжнародної відповідальності держав у випадку правонаступництва [3, с. 103].

При цьому важливим видається урахування специфіку міжнародно-правової відповідальності, яка має особливості порівняно з іншими режимами правонаступництва.

На основі аналізу практики держав, прецедентного права і наукових праць можна зробити два основних висновки. По-перше, традиційна думка про те, що правонаступництво є неприпустимим у сучасній практиці, відкидається. По-друге, це не означає, що теза про автоматичне правонаступництво в будь-

якому контексті є завжди правильною. У найкращому випадку можна зробити висновок, що правонаступництво можливе в певних випадках. Відповідно до цього, передачу або відсутність передачі зобов'язань або прав, які впливають з міжнародно-правової відповідальності держав у конкретних ситуаціях правонаступництва, слід розглядати окремо в кожному випадку.

Висновки з цього дослідження. Держава- правонаступниця приймає на себе права і обов'язки попередньої держави (держави-попередниці) у міжнародних відносинах після зникнення держави-попередниці. Це означає, що вона спадкує і має виконувати усі міжнародні зобов'язання, які були призначені для держави-попередниці.

При цьому варто звернути увагу на відсутність правового регулювання міжнародної відповідальності у випадку правонаступництва. Слід зауважити, що процес кодифікації міжнародних норм в цій сфері повинен урахувати специфіку міжнародно-правової відповідальності, яка має особливості порівняно з іншими режимами правонаступництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів.
2. Бехруз Х.Н. Становлення норм про правонаступництво міжнародних організацій щодо міжнародної відповідальності. *Держава та регіони*. 2021. № 1 (79). С. 294–300.
3. Грабинський М. І., Грушко М. В. Міжнародно-правова відповідальність держави- правонаступниці за порушення зобов'язань держави- попередниці. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 101–105.
4. Грабович Т.А. Генеза концепції міжнародної відповідальності держав. *Правова держава*. 2020. № 39. С. 55–61.
5. Жукорська, Я. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3. С. 36–40.
6. Маїлунц К. Е. *Правонаступництво держав щодо міжнародно-правової відповідальності* : дис... доктора філос. / Маїлунц, Каріне Еріківна ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 237 с.
7. Маїлунц К. Е. Розвиток практики правонаступництва держав щодо відповідальності. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 80–84.
8. Мануїлова К. В. Особливості міжнародно-правової відповідальності за міжнародним правом в контексті правонаступництва. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 106–109.
9. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Titles and texts of the draft articles II United Nations General Assembly. A/CN.4/L.602/ Rev.I 26 July 2001.